

Dragić Radovanović i Miloš Stanić*

Religijski simboli u sudovima u Republici Srbiji

Sadržaj

1. Odnos države i crkve u Republici Srbiji kroz uporednu prizmu
2. Religijski simboli u sudovima u Republici Srbiji kroz uporednu prizmu
3. Pitanje zakletve sa religijskim elementima u Republici Srbiji kroz uporednu prizmu
4. Zaključak

1. Odnos države i crkve u Republici Srbiji kroz uporednu prizmu

Čini se da su u ljudskoj istoriji religija i pravo nerazdvojno povezani, jer i “kada je pravo počelo da se više vezuje za državu i da iz nje izvire, religija je još uvek predstavljala važan oslonac nedovoljno jakom i organizovanom državnom aparatu: kroz zaprećenje religijskim sankcijama obezbeđivalo se poštovanje pravnih normi koje on sam propisuje, a nije u stanju da ih efikasno sprovodi. Brojni zakoni starog veka, ali i oni kasniji, najčešće su se, na samom početku teksta, pozivali na božansko poreklo, volju, inspiraciju ili diktat, pridajući celokupnom pravu religijski karakter. Tendencija vezivanja prava za religiju se proteže do modernih zakonodavstava, sve do neuspelog Ustava Evropske unije, u čijem se pripremanju do poslednjeg časa vodila žestoka borba hoće li i on u preambuli sadržiti odredbu sa invokacijom Boga“¹.

U savremenom uporednom pravu, „odnosi između verskih zajednica i države mogu biti zasnovani na stavu preplitanja i stavu rastave. U okviru ovih načelnih opredeljenja javljaju se različiti sistemi odnosa koji variraju od umerenih ka ekstremnim. Tako su na stavu preplitanja zasnovani sistemi teokratske države, državne crkve i mileta, dok se stav rastave ispoljava u obliku agresivnog sekularizma, stroge odvojenosti i kooperativne odvojenosti između verskih zajednica i države.“² Drugim rečima, „postoje različiti vidovi odnosa između države i crkava i verskih zajednica. Modeli odnosa između države i crkava i verskih zajednica kreću se u širokom luku, od relativno striktnosti odvojenosti države i crkava i verskih zajednica, ali bez izostanka veza

* Autor Radovanović je advokat iz Beograda, autor Stanić je istraživač - pripravnik u Institutu za uporedno pravo u Beogradu, student doktorskih studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, ustavnopravni smer.

¹ S. Avramović, Religija i pravo – zakletva u antičkom grčkom sudskom postupku, *Zbornik Matice Srpske za klasične studije*, Novi Sad 2011, s. (21 i dalje) 22.

² T. Marinković, Prilog za javnu raspravu o ustavnosti Zakona o crkvama i verskim zajednicama, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, Beograd 1/2011, s. (367 i dalje) 377.

i podrške, što je prisutno u Francuskoj i Holandiji, do postojanja državnih crkava, ili dominantnih religija, kao što je to slučaj u Ujedinjenom Kraljevstvu, Danskoj i Finskoj.”³ Kada pogled suzimo samo na kontinent na kojem živimo, možemo da kažemo da, kada je reč o odnosu između države i crkve, savremenu Evropu u osnovi odlikuju tri ustavna modela: model državne crkve, model stroge odvojenosti države i crkve i model njihove kooperativne odvojenosti.⁴

Izričitu ustavnu odredbu o sekularnoj prirodi države sadrže, uporednopravno posmatrano, ustavi tridesetak država. Ustav Francuske je najpoznatiji primer predviđanja „svetovnosti države“, a upečatljiv primer ovakve orijentacije je i Turska u čijem ustavnom aktu se na više mesta postavlja sekularnost (laicitet) na polje konstitutivnih načela države.⁵ U literaturi se smatra da je jedan od jasnih normativnih pokazatelja sekularne orijentacije države, ustavna odredba kojom se ističe nepostojanje državne religije, odnosno zvanične crkve.⁶

Kada je o Republici Srbiji reč, ustavotvorac je bio nedvosmislen. Ustavom Republike Srbije je izričito određeno da je Srbija svetovna država, da su crkve i verske zajednice odvojene od države, a nijedna religija se ne može ustanoviti kao državna ili obavezna,⁷ a u skladu sa članom 44 st. 1 Ustava, crkve i verske zajednice su ravnopravne i odvojene od države.⁸ Takođe, za našu temu su značajne i odredbe kojima se jemči sloboda misli, savesti, uverenja i veroispovesti, pravo da se ostane pri svom uverenju ili veroispovesti, ili da se oni promene prema sopstvenom izboru. Ustavom se predviđa da niko nije dužan da se izjašnjava o svojim verskim i drugim uverenjima.⁹ Kada je reč o suđenju, u skladu sa Ustavom svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega.¹⁰

2. Religijski simboli u sudovima u Republici Srbiji kroz uporednu prizmu

Pitanje isticanja religijskih simbola u javnoj sferi doprinosi raširenoj debati o slobodi religije i državne neutralnosti u različitim zemljama širom sveta.¹¹ Kada je reč o isticanju religijskih simbola, postojanje različitih političkih, zakonodavnih i sudskih pristupa ovom problemu, daje povoda za različita tumačenja slobode veroispovesti. Ti simboli za vernike predstavljaju izraz poštovanja i privrženosti veri. Sa druge strane, kod pripadnika drugih vera ili ateista, isti ti

³ V. Đurić, Zakonsko uređivanje pravnog položaja crkava i verskih zajednica u Republici Srbiji, *Sveske za javno pravo*, s. (1 i dalje) 4, dostupno na: http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Vladimir_Djuric.pdf, očitavanje 19. 05. 2015.

⁴ D. Simović, Evropski ustavni modeli odnosa države i crkve, u: J. Ćirić/V. Džomić/M. Jevtić (ur), *Religija, politika, pravo*, Beograd/Budva 2015, s. (721 i dalje) 722.

⁵ V. Petrov/V. Mikić, Načelo laiciteta u savremenoj ustavnosti, u: J. Ćirić/V. Džomić/M. Jevtić (ur), *Religija, politika, pravo*, Beograd/Budva 2015, ss. (625 i dalje) 628-629.

⁶ Petrov/Mikić (bel. 5), s. 630.

⁷ Čl. 11 Ustava Republike Srbije, Sl. gl. RS 98/06.

⁸ Čl. 44 st 1 Ustava Republike Srbije, Sl. gl. RS 98/06.

⁹ Čl. 44 st. 1 i 2 Ustava Republike Srbije, Sl. gl. RS 98/06.

¹⁰ Čl. 32 Ustava Republike Srbije, Sl. gl. RS 98/06.

¹¹ I. Rorive, Religious Symbols in the Public Space: In search of European answer, *Cardozo Law Review*, New York 6/2009, s. (2669 i dalje) 2669.

religijski simboli mogu izazvati negativne reakcije.¹² Oni imaju i ogromnu praktičnu važnost, pošto u pluralističkim društvima religijski simboli mogu imati štetnu ulogu u međusobnim odnosima većinskih i manjinskih grupacija stanovništva. Kada je reč o religijskim simbolima, konflikt nastaje zbog toga što su evropska društva *de facto* pluralistička.¹³ Religijski simboli mogu da se posmatraju kroz isticanje verskih simbola u ili na nekoj javnoj ustanovi kao što su sud, bolnica, škola, organ lokalne samouprave. Zatim, mogu da se posmatraju kroz nošenje posebne odeće koja je izraz religijskih uverenja ili kroz nošenje religijskog obeležja.¹⁴

Razliku između nošenja verskih simbola u privatnoj i javnoj sferi čini se da je lepo odredio Savezni ustavni sud u Nemačkoj. Povodom tog pravnog pitanja, Savezni sud je u jednoj presudi stao na stanovište da verska sloboda načelno sadrži i pravo da se iz verskih razloga nosi zar, te je zbog toga zauzeo stav da je neopravdano davanje otkaza prodavačici koja je muslimanske veroispovesti koja je prilikom izvršavanja radnih zadataka u robnoj kući želela da nosi zar. Sud je našao da je ovakvo postupanje poslodavca neopravdano, jer poslodavac nije bio u stanju da dokaže i predstavi konkretnu opasnost koja bi mogla da nastupi zbog eventualnih negativnih poslovnih efekata koje bi nošenje zara prouzrokovalo.¹⁵ Dakle, u ovom slučaju se radilo o situaciji nošenja verskih simbola van državnog organa. Međutim, Savezni sud je drugačije rezonovao kada se radilo o nošenju verskih obeležja u okviru državnog organa. U tom slučaju se radilo o učiteljici koja je želela da nosi zar u učionici, a to su joj onemogućili nadležni organi Baden Virtsberga, a Sud je smatrao da zabrana nošenja odeće koja je karakteristična za versku pripadnost predstavlja dozvoljenu konkretizaciju opštih obaveza službe.¹⁶ Najinteresantnije je to što ovom pitanju Sud nije prišao samo sa stanovišta pozitivne individualne slobode veroispovesti učiteljice, već istovremeno i sa stanovišta obaveze države da bude neutralna i negativne slobode veroispovesti učenika. Dalje, Sud je zaključio da uživanje verske slobode od strane državnih činovnika, nailazi na granice imanentne ustavu.¹⁷ U susednoj Francuskoj, na primer, službenici koji obavljaju javne službe smatraju se produžetkom države kao javne vlasti i od njih se zahteva neutralnost, kao što se to zahteva i od države. Suštinski princip laiciteta se primenjuje i na njih. Ustavni savet je načelu jednakosti građana pred javnim službama dao veoma značajno mjesto i, kao posledicu toga, izveo je načelo neutralnosti javnih službi, kao suštinsko.¹⁸

Kada je reč o religijskim simbolima u sudu, moguće je zamisliti nekoliko situacija. Prvo je pitanje isticanja verskih simbola u okviru suda. Zatim, interesantno je i pitanje isticanja religijskih simbola od strane sudija i sudskog osoblja. Na kraju, valjalo bi i da se razmotri pitanje o isticanju simbola od strane drugih učesnika u postupku. Kada je reč o izgledu sudnice u sekularnoj državi, čini se da bi bilo pravilno i dosledno da sve izgledaju impersonalno, jer nije

¹² O. Nikolić/C. Tellier, Religijski simboli u javnom životu u nekim evropskim državama, sa posebnim osvrtom na Francusku Republiku, u: J. Ćirić/V. Džomić/M. Jevtić (ur), *Religija, politika, pravo*, Beograd/Budva 2015, s. (587 i dalje) 588.

¹³ S. Mancini, The Power of Symbols and Symbols as Power: Secularism and Religion as Guarantors of Cultural Convergence, *Cardozo Law Review*, New York 6/2009, s. (2629 i dalje) 2630.

¹⁴ Nikolić/Tellier (bel. 12), s. 588.

¹⁵ BVerfG NJW 2003, 2815, cit. prema V. Đurić, *Sloboda veroispovesti u jurisprudenciji evropskih ustavnih sudova*, Beograd 2012, s. 46, fn. 103.

¹⁶ BVerfGE 108, 282 (314), cit. prema Đurić (bel. 15), s. 46, fn. 104.

¹⁷ V. Đurić (bel. 15), ss. 46-47.

¹⁸ Odluka Ustavnog saveta od 18. 09. 1986, cit. prema O. Nikolić/C. Tellier (bel. 12), s. 601, fn. 59.

bitno ko u njima sudi, već da se to čini po istom, za sve važećem zakonu.¹⁹ Ovakav pristup je neophodan usled samorazumljive činjenice da su u višekonfesionalnoj sredini verski simboli jedne vere u sudnici svakako podobni da izazovu sumnju u pristrasnost, odnosno nepristrasnost suda kod stranke druge vere.²⁰ To, u sekularnoj državi, svakako ne bi bilo prihvatljivo.

U Republici Srbiji, pozitivnopravno gledano, kada je reč o izgledu sudnica Sudskim poslovnikom se upravo omogućava njihov impersonalan izgled. Tako je predviđeno da se na ulazu u svaku radnu prostoriju ističe natpis sa oznakom odeljenja, veća ili službe, kao i imena sudija i sudskog osoblja. Sudnice i prostorije u kojima se održava suđenje moraju biti opremljene grbom i državnim zastavom, koji se, po pravilu, postavljaju na zidu iza sudskog veća.²¹ Prilikom rada i boravka u sudnici sudsko osoblje koje ne nosi službenu odeću, stranke i drugi učesnici u sudskom postupku ne mogu nositi sportsku odeću (trenerke, patike, papuče i sl.), kao ni drugu odeću koja nije primerena prirodi i ozbiljnosti posla koji se obavlja u sudnici. O prikladnom odevanju u sudnici stara se sudija koji vodi postupak i ovlašćen je da neprikladno odevene udalji iz sudnice.²² Sudije u toku suđenja na raspravama, pretresima i javnim sednicama nose službenu odeću, odnosno toge, dok sudsko osoblje u toku suđenja na raspravama, pretresima i javnim sednicama može da nosi službenu odeću.²³ Dakle, u Republici Srbiji sudije nose službenu odeću, dok sudsko osoblje može da nosi službenu odeću. Toge su u Srbiji predviđene poslednjim izmenama Sudskog poslovnika, što znači da je njihovo uvođenje u pripremi, odnosno da još nije počela primena. Zanimljivo je da u Srbiji sudije Ustavnog suda već nose toge prilikom ustavnog sudovanja.

Kada je o advokatima reč, tu praktično ne bi trebalo da iskrsavaju problemi. Naime, advokatura je slobodno zanimanje, pripadnici ove profesije se nalaze na tržištu, uglavnom se pojavljuju u kontradiktornim postupcima, stranke su ih odabrale, a suprotna stranka i ne očekuje nepristrasnost. Stoga, čini se neopravdanim da se njima nameću bilo kakva bitnija ograničenja. Praktično, za advokate i za stranke, važi sličan rezon. Konkretno, stranke bi mogle da uđu u sudnicu onako kako se nesmetano kreću po ulici, a da ne krše javni red i mir.²⁴ Dodali bismo i to i da stranke ne bi smele da ulaze neprikladno obučene, na način da takvo oblačenje narušava ugled suda. Kada je reč o učesnicima u postupku kao što su tužioc, njihovi zamenici, odnosno pravobranioci, čini se da se zaključak sam nameće. Njihova procesna uloga se sastoji u tome da oni zastupaju državu u odgovarajućim sudskim postupcima. Ukoliko je država sekularna, onda je jasno da oni ne bi smeli da izazovu sumnju u svoju pristrasnost isticanjem verskih simbola. Nakon ovakvog opšteg pogleda, pogledaćemo kakvo je stanje u Srbiji.

No, u svakom slučaju sa togama ili bez njih svi učesnici u postupku su dužni da se prikladno odevaju. Bitno je da se naglasi šta se smatra pod neprikladnim odevanjem. Jasno je kada se pogledaju odredbe Sudskog poslovnika da je neprikladno odevanje nošenje sportske odeće. Međutim, za nas je bitniji drugi deo odredbe u kojem se kaže da se pod neprikladnim odevanjem smatra i nošenje odeće koja nije primerena prirodi i ozbiljnosti posla koji se obavlja u sudnici.

¹⁹ A. Abramović, Vjerska obilježja u sudovima, da ili ne?, *Sveske za javno pravo*, ss. (1 i dalje) 2-3, dostupno na: http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Andrej_Abramovic1.pdf, očitavanje 26. 03. 2016.

²⁰ Abramović (bel. 19), ss. 2-3.

²¹ Čl. 87 st. 4 Sudskog poslovnika, Sl. gl. RS 110/2009, 70/2011, 19/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015, 113/2015.

²² Čl. 82 Sudskog poslovnika (bel. 21).

²³ Čl. 79 i 81 Sudskog poslovnika (bel. 21).

²⁴ Abramović (bel. 19), s. 7.

Kada se analizira ovakva odredba, čini nam se da se nameće zaključak da nosioci sudijske funkcije, kao ni sudsko osoblje ne bi smeli da nose odeću koja ima religijsku simboliku, jer bi na taj način pobudili sumnju u svoju nepristrasnost. Po svojoj prirodi sudijski posao podrazumeva nepristrasnost sudija. Videli smo i da je Ustavom predviđeno da svako ima pravo da mu sudi nepristrasan sud. Zaista, u slučaju nošenja religijskih simbola deluje da bi učesnici u postupku mogli da se pitaju da li se ovo načelo zaista i ostvaruje, odnosno da li je sudija u konkretnom postupku nepristrasan. Valja naglasiti i da ukoliko bi postojale okolnosti koje izazivaju sumnju u nepristrasnost nosioca sudijske funkcije, onda bi to bio i osnov za njegovo izuzeće.

3. Pitanje zakletve sa religijskim elementima u Republici Srbiji kroz uporednu prizmu

Kada je reč o zakletvi, izvesno je da ona u pravnim sistemima postoji već vekovima. Tvrdi se da su se „poslednji, ali i najuporniji tragovi neposrednog religijskog uticaja na pravne sisteme sačuvali u ustanovi zakletve. Ona je osvedočena od vremena prvih kodifikacija u orijentalnim pravima”.²⁵ Preko kodifikacija iz starog i srednjeg veka, zakletva se održala sve do modernih prava i postoji sa svojim religijskim elementima i u najsekularnijim državama.²⁶ Zakletvu je moguće definisati kao „svečano obraćanje bogu koje time potvrđuje istinitost izjave ili ozbiljnost obećanja, zajedno sa pretnjom božanskom presudom u slučaju neistinite izjave ili kršenja datog obećanja”.²⁷

Postoji više vrsta zakletvi, kao i brojne podele zakletvi,²⁸ a za potrebe ovog rada možemo ih podeliti u dve velike grupe. Prvu čini dokazna ili asertorna zakletva dok drugu čini promisorna ili zakletva lojalnosti. Dokaznu ili asertornu zakletvu polaže svedok pre svega u sudskom postupku, a kada je data, ona predstavlja garanciju istinitog iskaza svedoka. Promisornom ili zakletvom lojalnosti lice pre stupanja na funkciju obećava da će funkciju vršiti po svom najboljem znanju i umeću i da će u potpunosti biti posvećen vršenju funkcije na koju je izabran. Prilikom davanja ovakve zakletve često se obećava lojalnost nekom licu, državi, dokumentu, idealu, ili religiji.²⁹

Ustavni sudovi evropskih zemalja, načelno gledano, shvataju zakletvu koja u sebi sadrži religijske elemente kao primer nametanja verskih uverenja licima koja treba da ih polažu. Stoga, oni su zauzeli stanovište da potreba da sloboda veroispovesti pojedinca bude lišena prinude nadvladava zahteve zakletve sa religioznim elementima koju predviđa pravni poredak.³⁰ Nemački savezni ustavni sud je u jednoj svojoj odluci izašao u susret subjektivnom osećaju pojedinca. Sud je to učinio u tolikoj meri da od svedoka koji nije želeo da položi zakletvu, nije zahtevao da to učini i na taj način ispoštuje svoje zakonske obaveze. Sud nije zahtevao ni da svedok plati, makar, simboličnu kaznu zbog svog takvog postupanja. Najzanimljivije je da ni sam Sud nije u konkretnoj zakletvi pronašao religijske elemente.³¹ U Italiji je u ovom smislu u

²⁵ Avramović (bel. 1), ss. 22-23.

²⁶ Avramović (bel. 1), ss. 22-23.

²⁷ *American Peoples Encyclopedia* 1956, cit. prema K. Keskel, *The Oath of Office, A Historical Guide to Moral Leadership, Aerospace Power Journal*, Chicago 4/2002, s. (47 i dalje) 48.

²⁸ Up. Avramović (bel. 1); F. B. Jonassen, *So Help Me?: Religious Expression and Artifacts in the Oath of Office and the Courtroom Oath, Cardozo Public Law, Policy and Ethics Journal*, New York 12/2014, ss. (303 i dalje) 310-311.

²⁹ Jonassen (bel. 28).

³⁰ Đurić (bel. 15), s. 39.

³¹ BVerfGE 33, 23, cit. prema Đurić (bel. 15), s. 39, fn. 88.

jednom slučaju odlučivao Okružni sud iz Torina, koji je povodom odbijanja polaganja zakletve pokrenuo postupak pred Ustavnim sudom. Osnovno pitanje u postupku pred Ustavnim sudom je bilo pitanje ustavnosti člana 251 st. 2 Zakona o parničnom postupku kojim je bilo predviđeno da svedok polaže zakletvu sa religioznom sadržinom. Na kraju, Sud je odlučio i stao na stanovište da zakletva nije u skladu sa članom 19 italijanskog Ustava koji garantuje slobodu veroispovesti, odnosno da nije u skladu sa slobodom veroispovesti shvaćenom u italijanskom Ustavu. Sud je stao na stanovište da bi zakletva sa religioznim elementima u građanskom sudskom postupku bila u suprotnosti sa odredbama ustava kojima se garantuje jednakost građana, pravo na sudsku zaštitu i pristup sudu, te je proglasio neustavnom navedenu odredbu Zakona. Zanimljivo je da zakletva u krivičnom postupku nije sadržavala religijske elemente.³²

Ovakav kurs je zauzeo i Evropski sud za ljudska prava kada je odlučivao u predmetu *Dimitras i ostali protiv Grčke*. U ovom slučaju je sud našao da postoji povreda člana 9 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, zbog toga što je podnosiocima nametana obaveza u sudskim postupcima da otkriju svoja religijska uverenja kada bi želeli da izbegnu polaganje zakletve sa Biblijom.³³ Praktično, neophodno je da se pravnim poretom licima ostavi sloboda da polažu ili ne polažu zakletvu sa religijskim elementima i ne sme im se nametati obaveza polaganja takve zakletve. U tom duhu je i Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, za koju se kaže da „uspostavlja veliku sferu unutrašnje i spoljašnje autonomije, kako individualne, tako i kolektivne, kada je reč o slobodi misli, savesti i veroispovesti. Ona podrazumeva i mogućnost razvijanja najraznovrsnijih odnosa između crkava i verskih zajednica, s jedne strane, i države, s druge, uključujući tu i slobodan odabir jednog od pomenutih sistema odnosa, sve dokle se njime ne dovodi u pitanje demokratski karakter društva zasnovanog na pluralizmu, toleranciji i slobodi duha“.³⁴ Član 9 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda nastoji da spreči državnu indoktrinaciju pojedinaca i da dopusti razvoj, usavršavanje i promenu misli, savesti i veroispovesti svakog pojedinca.³⁵ Inače, ova Konvencija je deo pravnog poretka u Srbiji.

U suštini, bitno je da se u ovoj materiji uvažava dve činjenice, kada je reč o sekularnim državama. Prvo, bez obzira na faktički uticaj koji ima neka religija u određenoj zemlji, formalno-pravno religija je odvojena od države i država ne bi smela da bilo koju religiju tretira kao državnu ili da je bilo kome nameće. Drugo, očekivano je da će, koliko god neko društvo bilo religiozno, postojati deo društva koji veruje u nešto drugo ili koji uopšte i ne veruje. Imajući sve to u vidu, sekularna država ne bi smela da nameće licima koja polažu zakletve u sudskim postupcima izgovaranje reči sa religijskim sadržajem, pošto bi to moglo da se kosi sa njihovim uverenjima. Lica koja se nalaze u svojstvu svedoka u nekom sudskom postupku bi trebalo da budu svesna da im je dužnost da govore istinu. Takođe, trebalo bi i da budu svesni da u slučaju davanja lažnog iskaza postoji mogućnost da budu krivično gonjeni. Razume se, mogućnost polaganja zakletve sa religijskim elementima bi moglo da pomogne, a naročito kada se radi o licu koje je religiozno.³⁶

³² Sentenza no 467/1992, cit. prema Đurić (bel. 15), ss. 40-41, fn. 92.

³³ European Court of Human Rights, Overview of the Court's case law on freedom of religion, s. (1 i dalje.) 17, dostupno na: http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_religion_ENG.pdf, očitavanje 30. 03. 2016.

³⁴ Marinković (bel. 2), s. 379.

³⁵ Đurić (bel. 15), s. 33.

³⁶ M. Stanić/M. Đorđević, Dodir religije i sekularne države – zakletva sa religijskim elementima predsednika i članova parlamenata na primeru evropskih država, u: J. Ćirić/V. Džomić/M. Jevtić (ur), *Religija, politika, pravo*, Beograd Budva 2015, ss. (741 i dalje) 756-757.

Ono što je pravno najbitnije je, da ne bi trebalo da se predviđa obaveznost izgovaranja zakletve koja u sebi sadrži religijske elemente, već bi trebalo predvideti dve alternative. Prva, da zakletva uopšte nema religijske elemente. Ovakav pristup se u potpunosti uklapa u principe sekularne države. Drugi pristup je da se ostavi ravnopravna mogućnost izgovaranja ili neizgovaranja zakletve sa religijskim elementima. Mišljenja smo i da bi se i ovaj pristup uklopio u principe sekularne države. Njime bismo mogli i da ostvarimo dodatne benefite. Naime, u slučaju da se pred sudom nalazi lice koje je duboko religiozno, tada bi se pozitivan efekat sastojao u tome što bismo se usled visokog nivoa religioznosti tog lica mogli da pouzdamo u njegovu svedočenje. Neprihvatljiv bi bio samo treći pristup, prema kojem bi se licima nametala obaveza polaganja zakletve sa religijskim elementima, što smo videli i u praksi Evropskog suda za ljudska prava i navedenoj praksi ustavnih sudova.

U Republici Srbiji zakletve u okviru sudskih postupaka ne sadrže religijske elemente.³⁷ Stoga, možemo da zaključimo da je zakonodavstvo u Republici Srbiji u ovoj materiji u potpunosti u saglasnosti sa Evropskom konvencijom i da je dosledno izvedeno načelo svetovnosti države.

4. Zaključak

Deluje da potrebe za nešto dužim zaključkom u ovoj temi nema. Pozitivno pravo u Republici Srbiji je jasno. Religijskim simbolima nije mesto u sudovima, jer oni ne oličavaju sekularnu državu. Naglasili bismo i da nam nije poznato da se u praksi desio pred srpskim sudovima nekakav slučaj u kojem je sporno pitanje bilo isticanje verskih simbola u sudovima. Zapravo, kada govorimo o ovoj temi, može se reći da Srbija sa svojim rešenjima, ali i praksom gde nije poznat niti jedan primer o postavljenom pitanju upotrebe verskih simbola u samoj sudnici ili u sudskom postupku, može predstavljati uzor ostalim državama. Možemo da zaključimo da je u Srbiji dosledno izvedeno načelo o svetovnoj državi.

³⁷ Čl. 96 i 119 Zakonika o krivičnom postupku, Sl. gl. RS 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i čl. 254 i 264 Zakona o parničnom postupku, Sl. gl. RS 72/2011, 49/2013 (Odluka Ustavnog suda), 74/2013 (Odluka Ustavnog suda), 55/2014.